

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

Kültür ve Kimlik
Doç.Dr. Ferhat Kentel

Sivil Toplum ve Demokrasi
Konferans Yazıları no 14, 2006

Kaset Çözümü: Elif Özgen

Ferhat Kentel: Benim konu başlığım “kültür ve kimlik.” Çok genel bir başlık ama ben mümkün olduğunca kısa anlatmaya çalışacağım. Kendi sahip olduğum sosyolojik birikim eşliğinde anlatmaya çalışacağım size. Tabii ki burda STK eğitimi olduğu için de biraz da sizin meselenize yaklaştırmaya çalışacağım. Ama bunu mutlaka gerçekleştirebileceğimi söyleyemem çünkü sizin alanlarınızın içinden değilim. Onun için sizle daha sonra karşılıklı tartışmalarımızla, kuracağımız paylaşım ile daha konuyu netleştirebiliriz. Benim size sunacağım kültür ve kimlik adı altındaki mevzuyu 3 ana başlıkta toplayarak anlatmaya çalışacağım. Birinci ana başlık daha çok modern toplum ve kimlikler üzerine bir başlık olacak. Arkasından tırnak içerisinde koyduğum “postmodern durum ve değişen kültürel yapılar, değişen kimlik algıları” üzerine bir başlık olacak. Ve son olarak da bu konulara genel bakmamızı sağlayacak, çok da dikkat etmediğimiz, fazla ayrıntıya girmediğimiz; çok bildik gelen ama aynı zamanda meçhul olan bir alana “gündelik hayat” meselesine girerek bunu anlatmaya çalışacağım.

Birinci alandan başlarsak; şöyle bir şey var: Bizim klasik sosyolojik yaklaşımlarda öğrendiğimiz bir şey var, sadece sosyolojik anlamda öğrenmekle kalmaz, aslında bu hayatın geneline de yansır, aslında biz hayatın içinde de çok sosyolojik düşünüyoruz. Kendimiz sosyolog olmasak da sosyolojinin öğretmiş oldukları kamusal alanda paylaşıldığı için biz de öğrenmiş oluyoruz. Mesela öğrendiğimiz, çıkardığımız dersler arasında en yaygın olanlardan bir tanesi ‘insanlık tarihi sürekli gelişir, değişir ve ileriye gider.’ Aynı zamanda bu beklenti bizim için bir iradeye de tekabül eder. Biz ileri gitmeye çalışırız toplumlar olarak, devletler olarak, bireyler olarak, aile olarak. ‘10 sene sonra şöyle bir yerde olmak istiyoruz, gayri safi milli hasılamızı şu düzeye getirmek istiyoruz, 10 sene sonra İtalya’nın düzeyine gelmek istiyoruz. Fabrikamızı yurtdışına açmayı, yatırımlarımızı artırmayı, aile olarak çocuğumuzu şu koleje, bu okula göndermek istiyoruz. ‘ gibi. Biz aslında bir şekilde bunların, bu gelişmenin, bu kalkınmanın hepimiz için doğal olduğunu öğrenmişiz aslında. Bu da çok sosyolojik bir vaka aslında. Sosyolojiden biz bunu öğrendik. Modernliğin içinde bir bilim dalı olan sosyolojiden öğrendik. Sosyoloji endüstriyle toplumuyla birlikte, modernliğin daha görünür olmaya başladığı toplumla birlikte, bir tür aslında bu yapının aslında bilim dalı oldu. Sosyoloji aslında köylerden kente göçle başlayan o muhteşem nüfus hareketini

anlamak için ortaya çıkmış olan bir dal oldu. Neydi burdaki çok somut olay? Ticaret geliyor, fabrikalar kuruluyor, endüstri kuruluyor, ağır sanayiye geçiliyor ve bir anlamda bu toplum; eski daha din temelli, cemaat yapılı toplumlara göre oldukça farklı bir toplumdur. Bir defa yeni sınıflar diye birtakım insanlar ortaya çıkmıştı, eskiden olmaya insanlar ortaya çıkmıştı. Fabrikalarda çalışan, sadece emeklerini satıp hayatlarını idame ettirmeye çalışan bir insan grubu çıktı. Bu sınıflar o sermaye sınıfları gibi değildi. Bir kere uyum ve uyumsuzluk denen şeyin gerilimi içindeydiler. Fabrikada çalışıyor ama fabrikayı yöneten, fabrika sahibi insanlar gibi değillerdi bunlar. Çok da yakın değillerdi onlara. Serbest girişim, ticaret dolaşım gibi özgürlükler çok önemli değildi. Mühim olan karnını doyurmaktı işçi olarak. Bu uyum ve uyumsuzluk meselesi, yükselmekte olan burjuva toplumunun, kapitalist toplumun, endüstri toplumunun.. Ne dersiniz deyin; bunların çıkarlarıyla doğrudan uyuşmayan bir insan grubu aslında ve bu insan grubunun ilk ortaya çıkarken, onlara uyumsuzluğuyla ilgili olarak verilmiş olan bir ad var: Tehlikeli sınıflar. Bu tehlikeli sınıflar bir şekilde kollanmak, elde tutulmak, onların birtakım kaotik gelişmelere izin vermesini engellemek gibi bir de mesele vardı. Demek ki, içinde dolaştığımız birtakım toplumsal yapılar var, o yapılar değişiyor; o büyük endüstri toplumu, insanların kentlerde yığıldığı birtakım yapıları ortaya çıkarıyor ve bu şehirlerde bir düzen sağlamak lazım. Sosyoloji tam burda bir düzen sağlamak için çalışıyor: Hareket neden oluyor, düzen nasıl oluyor gibi bir sorularla ortaya çıkıyor. Sosyoloji aslında modern bir bilim olarak, bu değişimin nasıl kontrol edilebileceği üstünde kafa yormuş bir dal. Demek ki olmakta olan bir şey var, değişen bir şey var. İnsanlar düşünüyorlar bu toplum nasıl elde tutulabilir? Aynı zamanda geriye doğru da bakmaya başlıyor. Geçmişte ne oldu? Geçmişte ne oldu dediğiniz zaman o anda işte bunu nasıl algıladığınız, gördüğünüze bağlı olarak tamamen ideolojik bir algılama gerçekleşiyor. Öyle bir tarih yorumu yapıyorsunuz ki; "Geçmişte bu oldu" demek "şu oldu" yerine "bu oldu" demek sonuç olarak ideolojik olarak bizim kafalarımızın, zihinlerimizin içinde örülmesini sağlayan bir düşünce ortaya çıkıyor. Modern toplum galiba böyle bir şey. Modern toplum, endüstri toplumunun içindeki ilişkiler, ordaki güç ilişkileri, özellikle egemen sınıfların güçleri oranında oluşmuş olan düzen hem geçmişe, hem geleceğe, hem kendi dışındakilere bakma yeteneğini de geliştiren bir toplum oldu. Diyorsunuz ki " Biz ileri bir toplumuz." Az önce söylemiş olduğum örnekler: Buzdolabı almak istiyorum, tatile gitmek istiyorum, ülkemi kalkındırmak istiyorum, çocuğumu şu okula göndermek istiyorum" gibi. Modern toplum bu ilerleme

fikrini rasyonel bir şekilde yapacak bir toplum tasavvuru. Dolayısıyla bu toplum kendisini rasyonel olarak ilerleyen, ilerlemesi gereken bir toplum olarak tasavvur ederken bu toplumun dışında kalanlara da aynı zamanda bir etiket veriyor demek ki. Aslında modern toplum kendini kimliklendirirken, kendine bir kimlik verirken; aynı zamanda başlıklarına da bir kimlik veriyor demektir. Bu toplum eğer ileri bir toplumsa, ileriye giden bir toplumsa; o zaman başka toplumlar bu ilerlemeye göre değerlendirilecek toplumlar demektir. İlerlemenin neresinde? Çok mu ileri, az mı ileri, az mı gelişmiş vs.. Dolayısıyla modernlik öyle bir bakıyor ki – gözümüzün önüne coğrafi olarak Avrupa, Amerika vs. Batı merkezli bir yerden bakarak, Asya, Latin Amerikalılar, Afrika .. bunlar az gelişmişlerdir . Tabii bu kadar kesin değil ama merkezin de bir bakışı var, diğerlerini de bir etiketlendirmesi söz konusu. Bu yatay bir şekilde coğrafyaya bakarak anlattığımız bir şey değil; aynı zamanda geçmişe bakarak söylediğimiz bir şey. Geçmiş aynı zamanda aşılması gereken bir şey. Geçmişte ne var? Gelenekler var, cemaat var, birtakım modern topluma, endüstriyel, rasyonel üretime uygun olmayan birtakım yapılar var. Orda “irrasyonel” olma durumu var. İrrasyonellik nedir? En azından fabrikada ben üretimimi yaparken bana ket vurma tehlikesi taşıyan- çünkü üretimi düşünmüyorsunuz irrasyonelde, Tanrı düşünmüyorsunuz, peygamber düşünmüyorsunuz, kiliseye gitmek, yerel bir dilinizi, mesela Kürtçeyi düşünmüyorsunuz.- Bunlara ihtiyaç yok. Fabrikada başka bir ilerilik hali var. Demek ki bu kamusal alan toplumda bu rasyonel referanslarla örülmeli, irrasyonel olan etnik, dinsel, kültürel bütün her şey bir kenara bırakılmalı. O zaman hayat ikiye ayrılıyor: Bir tarafta ilerlemeye, o rasyonaliteye tekabül edecek şeyler; toplumsal düzenlemeler, düşünceler, psikolojiler ve bir de öbür taraf. O zaman bizim kamusal alanda öğrendiğimiz “ilerleme fikri” var; bunun dışında da “özel alan” var. Özel alan; evinizde namazınızı da kılabilirsiniz, Kürtçenizi de konuşabilirsiniz, sevgi, aşkı da yaşayabilirsiniz. Ama bu üretimin ilerleme fikriyle kotarıldığı bir yapıdan bahsediyoruz. Dolayısıyla hayat ikiye ayrılıyor. Meraklısı varsa en iyi Alain Touraine'den okuyabilirsiniz. Yeni İslami yazılarda bazı yerlerde bulabilirsiniz. Akıl ve kalbin ayrılması aslında. Bir bütünlük halinde olan insanın bir tarafının üretime bir tarafta da onun dışında kalan hayata. Bunlar giderek ayrışan hayatlar. Aslında burda bir laf daha çıkıyor: Alabildiğine “uzmanlaşma” da yaşıyoruz. Uzmanlaşma demek şu: Ben aynı anda hem baba, hem işçi, hem mühendis, hem dayı.. gibi şeyler olma. Hayatın bir tarafında babayım, bir tarafında işçiyim ve bazen de bir tarafında siyasiyim örneğin. Siyaset denilen şey, ailevi denilen şey bunların hepsi kategorilere

bölünmüş durumda. Örneğin ben bu model içinde siyaseti nasıl öğreniyorum: 5 senede bir seçimler olacak, oy vereceğim, taleplerde bulunacağım, birtakım partiler beni temsil ediyor olacaklar, o partiyi beğenmezsem bir dahakine başka partiye oy vereceğim. Seçimler arasındaki zamanlarda gerekirse protesto edeceğim, miting yapacağım, imza kampanyası yapacağım, gideceğim milletvekillerinden taleplerde bulunacağım. Ama sonuç olarak bir uzmanlık alanı var: Siyasiler diye bir uzmanlık alanı var, aynı fabrikalarda olduğu gibi. Burası tekstil, burası hizmet sektörü, burası maden, burası metalurji, burası sivil toplum alanı, burası NGO'lar. Dolayısıyla herkesin işini gayet fonksiyonel bir şekilde yaptığı bir toplumdun bahsediyoruz... Başörtüsü camilere tekabül eder, "o" dil bu kamusal alana tekabül etmez, herkesin yeri ayrıdır. Demek ki bu öğrendiğimiz bir şey, bu bizim "gelişme" çizgimize tekabül eden bir şey. Biz gelişme, ilerleme fikriyle beraber bunları öğrendik. Geri kalan her şey Ortaçağ karanlığıydı, geri kalmıştı vs. Biz bunu nasıl öğrendik? Bu konuda Norbert Elias'ı referans olarak gösterebilirim. "Medenileşme Süreci" kitabı. Norbert Elias bu süreci aslında sadece benim burda anlattığım endüstri toplumuyla bağlı olarak anlatmıyor, çok daha geniş bir perspektiften anlatıyor ve olay sadece burjuvaziyle falan değil, aristokrasiyle beraber olma biçimleri; var olma halleri, davranış kalıpları, ufak tefek hareketlerimiz, davranış kodlarımız, medeni davranmak dediğimiz, "civilizing" i "medeniyet" olarak düşünürseniz; "sivil olmak" diye düşündüğümüz kavram aslında "medeni olmak", şiddetten arınmak, kavgaya girişmek yerine önce düelloya girmek kurallarıyla... Öldürmeyi bile sivilize edilmesinden geçip akabinde aslında bu düellonun da geri bir şeye tekabül ettiğinin düşünülerek onun da aşılması. Tam burada şöyle bir şey çıkıyor: O şiddet, hayvani, irrasyonel olan dünya yerine insanların bir arada başka türlü bir yaşama tarzının rasyonel olarak kabul edildiği ve burada giderek bilginin, söz söyleyerek, argüman geliştirerek ortaya çıkardığı yeni bir iktidar biçiminden bahsediyoruz. "Kim kime gücü yeterse" deki iktidar ilişkilerinden "kimin bilgisi daha güçlüyse"nin söz konusu olduğu birtakım iktidar ilişkilerine geçiyoruz. Bilginin kendisi, ortada dolaşacak enformasyonun kendisi tam da iktidarın kendisi haline geliyor. Kim o bilgiyi ele geçirebilirse; kim o bilgiyi manipüle edebilirse, kim doğruyu bildiğine insanları ikna edebilirse, güçlü olan o olacaktır. O zaman bütün bu paradigma, bu model içinde bir tür bilgi var. O bilgi- isterseniz kapitalist toplum deyin, isterseniz sosyalist toplum deyin- yeryüzünde insanın sahip olmuş olduğu, geliştirmiş olduğu bir bilgi. Tanrı'nın sahip olduğu bütün o metafiziğin bir kenara atıldığı, bu taraftakinin gerçek bilgi

olduğunu iddia eden bir sınıfsal ilişkiler bütünü söz konusu, bir egemenlik ilişkiler bütünü söz konusu. Burası herkesin eşit şekilde dolaştığı bir yer değil. Burada güç ilişkileri var, burjuvazi sınıfı var, burjuvazinin örgütleri, devletle olan ilişkileri var. İşçi sınıfı var, bunların sendikalarla olan ilişkileri-ki hiçbir zaman eşit bir ilişki değil- var. Dolayısıyla bir eşitsizlik söz konusu. Bizim edindiğimiz bilgi sivilleşmeyi, medeniyeti öğrendiğimiz şey aslında. İçinde bulunduğumuz dünya şuradaki güç ilişkilerine bağlı olan bir dünya. Aristokrasinin, burjuvazinin kendi çıkarlarını bizim çıkarlarımızımız gibi öğretebildiği bir bilgi türü. Şu lafı derken de kamusal alandaki Habermas'ın bilgisinden yararlanıyorum. İlk çıkış yeri "burjuvazinin kamusal alanı"dır. "Burjuva kamusal alanı"dır bu kelime. Kamusal alan nedir? Benim serbest ticareti, kapitalist üretimi, sanatı, edebiyatı... Burada doğru yanlış diye hiçbir şeyden bahsetmiyorum. İyi oldu, kötü oldu falan demiyorum, sadece birtakım güç ilişkilerinin sonunda ortaya çıkan bir şey olduğunu söylüyorum. Bu şu açıdan önemli: Bizim demek ki şu anda içinde dolaştığımız alan sivil toplum, sivillik, medeni davranma, şiddetsiz davranma vs " çok iyi ben bunu arzuluyorum." diyebilirim kişisel olarak. Ama bilmeliyiz ki bütün bu ettiğimiz laflar şu paradigma içinde öğrendiğimiz, belki bir bilgi türünden öğrendiğimiz şeylerdir. Dolayısıyla şöyle bir avantajı var: İçinde dolaştığınız alanın sakladığı, görünmez kılınmış olan başka şeyler de var gibi bir şeyi de kenarda tutuyorum.

İki meseleyle daha devam edeyim: böyle bir modernlik içinde, güç ilişkileri içinde ortaya çıkmış olan, hayatı medenilik- gayri medenilik diye ayırmış olan bu modernin kimlik meselelerine daha spesifik bir şekilde bakmaya çalışalım. Dedik ki bu alanın içinde uzmanlaşarak var oluyoruz, bize bir ad veriliyor. Çünkü bu hikâyeye başladığımız paketin içinde bir de modern ulus - devlet var. Bu aslında benim sivilleşmeme, modernleşmeme tekabül edecek bir aidiyet meselesi. Bu aidiyet meselesi bana Türklüğümle, Fransızlığım, Amerikalılığım ile sağlanmış olan, bu kimlikle sağlanmış olan bir durum. Bu hayat gayri meşruları irrasyonel, geri vs. ilan ederken gayri medenileştirirken; aslında geçmişte var olan aidiyet meselelerini de sorguluyordu. Onları bir şekilde devre dışı bırakıp marjinalleştirmeye çalışıyordu. Neydi marjinalleştirme? Az önce söylediğim örnekler: Fabrikada " Sen burada işçisin, sosyal kategorisin; burada etnik, dinsel kategorilerin esamisi okunmaz." derken... Peki, ben işçi olarak oraya gidiyorum. Ben o burjuvayla aynı kalıp altında nasıl kalacağım? Burjuva bana maaşımı veriyor, ben onlarla nasıl eşit olarak var

olabilirim? Daha önceki toplumda biliyorduk, örneğin bu köyde hepimiz Müslüman'dık, Hıristiyan'dık... ve yüzyıllardır oluşmuş kodlarımız vardı, dedelerimizden, atalarımızdan böyle öğrenmiştik. Onları tekrar ediyoruz. Böyle evleniliyor bizim köyde: Gidilir, görücü usulü birisi istenir, ya da camdan bakışılır, çeşme başında görülür vs. kalkıp kızın elinden tutup “yürü diskoya gideceğiz” gibi bir şey akıl almaz. Orada bilinen şey kız ve erkeğin böyle ilişkiler kurduğu, askere gidildiği, çocuk yapıldığı, çocuğun nasıl eğitildiği, çeyiz hazırlandığı gibi tekrar eden bir şey var. Çeyiz hazırlanmıyorsa ya da kız annesine babasına haber vermeden evleniyorsa bunlar akıl alacak şeyler değil. Bunlar bizi destabilize eden, bizim bütün o dengemizi bozan şeyler. Demek ki geleneksel toplumda- hiçbir toplum salt geleneksel ya da modern değildir – benim uzmanlaştığım bir şey söz konusu değil. Biz hepimiz aynı yerde, aynı zamanda bulunabiliyoruz. Mesela şöyle canlandıralım: Köyde çobanlık yapmak. Çoban çok spesifik bir iş yapan bir adam gibi görünüyor ama o çoban hayvanları otlatıp köye götürdükten sonra köy kahvesine girdiği zaman diğerleriyle ortak bir zemini paylaşıyor. Çünkü o çoban koyunu, ineği kurda kaptırdı. “Kurda kaptırmak” olayı nedir sizce? Nasıl bir sonuç yaratır? Hangi açılardan kötüdür? Sizin söylediklerinizi yazıyorum:

- İşini doğru yapmamış, maddi kayıp,
- Statüsün yitirir,
- Malı koruyamamıştır,
- Güvensizlik.

F. Kentel: Bir koyunun güdülmesi ya da kaybedilmesi sadece ekonomik bir boyutta alınabilecek bir şey değil. O koyun aynı zamanda oradaki insanların “kutsal varlıkları” aslında. O doğa bir bütün. Kaybettiğiniz zaman dengede parça eksiliyor. Bütünlük bozuluyor. Çoban bir bütünün parçası aslında. Çoban bir şey yapmasa da hem ekonomik, hem dinsel, hem polisiye (koruma işlevi var çünkü). Çoban hiçbir zaman “şu fonksiyonum, bu fonksiyonum” diye düşünmüyor. Bu hepsi beraber olan bir şey. Böyle bir dünyamız varken yüzyıllar içinde başka bir dünyada bulduk kendimizi. Ben işçiyken diğer insanlarla köydekiler gibi olamayacağım artık. Çünkü biz hepimiz Müslüman'dık örneğin, hepimiz Kürt aşiret'idik vs. biz birbirimiz için bir bütün anlamında “anlamlıydık”, bir mekanik dayanışma söz konusuydu. Birebir birbirimizi anlayıp tamamlayabiliyorduk. Şimdi “organik dayanışma” dan bahsediyoruz örneğin. Vücudumuzun beyni ve ayağı arasındaki birbirine değmeyen ama ilişkili olan bir şey.

Kars'taki adam vergi veriyor. Ben Edirne'de Kars'taki adamın vergisinden yararlanıp SSK'yla hastaneye gidiyorum veya emeklilik hakkımı kazanıyorum. Biz birbirimizi tanımayan insanlar artık başka birtakım şebekeler içinde buluşuyoruz. Dedik ki "ben işçi olarak şu fonksiyonu icra ediyorum. Burjuva şunu yapıyor, işveren bunu yapıyor, tüccar bunu yapıyor.." Peki bizi ne bir arada tutacak? Nasıl duracağız bir arada? İşte ona bağlı olarak yurttaşlık ve ulusal kimlik bu modernliğin fiilen gerçekleşmesinde en önemli unsurlardan biri. Nasıl burada sivilize olmayı, medeni olmayı öğrendik; Türk olmayı öğrendik, Fransız olmayı öğrendik, modern Fransız olmayı öğrendik. Bu topraklarda yaşayan diğer insanlarla ortak aidiyet sahibi olmayı öğrendik. O zaman benim daha önceden var olan cemaat kimliğime, Müslüman, Kürt, Türkmen, göçebe, Yörük, Ermeni, Sırp, Boşnak, Müslümanlar, Ortodokslar ... gibi bir yapının ötesinde biz Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde başka bir düzeyde yeni bir kimlik öğrendik, yeni bir tarih öğrendik. Olmakta olan şey Norbert Elias'ın anlattığı şey aslında. Aristokrasinin, burjuvazinin yapmış olduğunu biz de burada yaptık. Tamam, aynı yöntemler değildi, daha tepeden inmeydi, daha zorlamaydı, daha radikal, ithal ederek idi (İsviçre'den Medeni Kanun, İtalya'dan Ceza Kanunu, Fransız laikliği, tarih anlayışı). 1789'da Fransız Devrimi'ni düşünün. Sıfırıncı yıldan öncesi yok, unutuyorsunuz. Ulus olmak tam da budur, yeni bir aradığımızdır. Türkiye Cumhuriyeti de böyle bir şey değil mi? Şimdi orada çok çetrefilli, problemler var. Biz Kürt, Ermeni, Azeri, Çerkez hepimiz biz Türk'üz, yurttaşız diyen bir kulvar var bir tarafta. Diğer tarafta aynı zamanda Türk Tarih Tezi, Güneş Teorisi gibi daha etnik, ırksal bir köken arayan da bir şey var. Demek ki modern toplumun ilerleme projesinin altında bir de yurttaş yaratma projesi var. Biz aynı zamanda yurttaş olduk demektir. Biz aynı zamanda Türk yurttaş kimliğine ait olduk.

Şimdi bu model "yaptım, oldu" ile bitmiyor çünkü bir yandan o fabrika dönmeye devam ediyor. İnsanlar çalışmaya devam ediyor, göç, kentleşme devam ediyor. Modern toplumun istediği bu. Sürekli dönüşüyor, gelişiyor. Ne ortaya çıkmaya başlıyor? İçinde bulunduğumuz şu modelde bir sorun var: Çünkü kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ihtiyaç duyduğu ulusal sınırlara- ulusal burjuvaziden bahsediyorduk o sıralar. Ben bu topraklar içinde mal alıp satmak istiyorum. Buraya başka kimsenin karışmasını istemiyorum, bu pazara benim ihtiyacım var. O zaman demek ki ulusal kimlik mekanizması aynı zamanda burjuvazinin hedeflediği kalkınmaya tekabül eden bir şey. Kapitalizm böyle bir şey olmaktan çıktı, kapitalizm

sınır istemiyor. Yine demek ki bütün bu dönüşüm içinde daha sınırlara ihtiyaç duymayan bir modernlik söz konusu. Küreselleşme diyelim şimdilik buna. Levi's firmasının yönetim yerinin nerede olduğu önemli değil artık. Fermuarlarını, düğmelerini yapanlar farklı yerlerde.. Mesela içinde Türk işçilerin çalıştığı sendikalar var. Sendikada muhatap olacağınız adam Belçika'da örneğin. Dolayısıyla şimdi burada nerede burjuvazi? İş sınıfı kime karşı mücadele edecek? Bu paradigma içinde işçi sınıfı çok güzel bir şekilde tanımlanmıştır. Kur sendikanı, sendikan için mücadele et, Kürtlüğü falan karıştırma. Sendika kime karşı mücadele edecek? Edebileceği adam yok ki. "git Belçika'daki adamlara söyle" diyor, Çerkezköy'deki müdür. Demek ki bu yurttaş kimliği benim sendikalı işçi olmamı da anlamlandıran artık bu paketin içinde bir yerlerde duramıyor, sağından solundan delikler açılmaya başlıyor. İşçi o zaman kendini ifade edemiyor. Sosyal kimliklerden kültürel kimliklere doğru geçmeye başlıyoruz. Benim beceremediğim, artık anlamı kalmayan sınıf anlamındaki kimliğim yerine, benim özel alanıma itilmiş olan birtakım kimliksel özelliklerimden faydalanmaya başlıyor. Onların benim özel alanımda durmasına müsaade etti bu modern toplum. Ben bunlarla hep yaşadım, bu benim aslında sermayem. Bütün parçalanmışlık duygusunu özel alanımda devam ettirebildim. Bir yandan makine gibi fabrikaya gidip işçi olmamı istiyordu benden, oluyordum. Ama gece yattığımda işçi olamıyordum ki. Benim evimde, çevremde, mahallemde başka bir şeyler var. O benim aslında sermayem: aşkı, sevgim, cinselliğim, dilim, akrabalık ilişkilerim vs. Sınıfların, fonksiyonel ilişkilerin söz konusu olduğu alanda benim artık sermayem kalmadı çünkü paradigma bozuldu. Karşımda burjuvazi bile yok. O zaman benim hayatımı anlamlandırmak için elimin altında hazır bir paket var. Cebimden şunu ya da bunu çıkarıyorum, hangisi daha çok işime yarıyorsa. Burada sadece rasyonel bir şekilde "Hmmm, hangisi daha çok işime yarıyorsa" yı anlamayalım. Benim yaşamış olduğum sosyal, çevresel koşullardan birisiyle bunların birisinden daha fazla besleniyorum. Örneğin, İstanbul'da Kürt olmak ile Diyarbakır'da Kürt olmak aynı şey değildir. Ortak bir şeyleriniz olsa bile Diyarbakır'da başka bir şeysiniz. Oldukça homojen denilebilecek bir şekilde hep beraber Kürtçe konuşuyoruz. İstanbul'a geldiğiniz zaman bambaşka bir haldesiniz, kozmopolit bir yerdesiniz ve sadece Kürtlerle muhatap olmuyorsunuz. İstanbul'da Kürt olmak sizin Kürtlüğünüzü de değiştiren bir şey. Onun için Diyarbakır'da DEHAP'ın Diyarbakır'da aldığı oy şu kadardır, İstanbul'da şu kadardır. Demek ki Kürt olmak bana bu özelliği veriyor diye bir şey yok. Ama Diyarbakır'da Kürt olduğum zaman o özelliği çıkartıyorum,

İstanbul'da başka bir özelliği çıkartıyorum. Şimdi o zaman şöyle bir şey çıkıyor: Yukarıda değindiğimiz bilgiyi kontrol edebildiğimiz kısım vardı ya. O kısım sayesinde öğrendiğimiz yurttaşlık bilgisine cemaatler meydan okuyorlar. Biz cemaatler olarak yurttaşlığın önüne geliyoruz aslında. Şöyle bir şey çıkıyor: Biz burada yurttaş olmayı öğrendik, Türk olmayı, modern olmayı, Fransız olmayı vs. ilerlemeci olmayı öğrendik. Bu yurttaşlık hali totalize eden bir şey. Herkesi bir şey yapmaya çalışan bir şey. Nazi Almanyası'nda yakılan Yahudiler yöntem bakımından uç örnekler ama totalitarizm sadece oralarda değildi. Bizim tüketime yönlendirilmemiz, ya da sınırları düşünün örneğin. Hatay, Kars.. sınırın diğer tarafında Azeriler var örneğin. Bu taraftaki insanlar Azeri. Kurban, Şeker Bayramlarında insanlar sınırda demir tellerin, kafeslerin ötesinden paketler hediyeler varıyor, 2 dakika el sıkışabilecek miyiz diye bakıyor. Bu sınır nasıl bir sınır? Bütün "doğal cemaatlerimi" dağıtmış, beni totalize etmiş bir şey. O zaman benim cemaatim totaliter yurttaşlık biçimine karşı- bu söyleyeceklerimi düşüncenin kendisini provoke etmek için söylüyorum." Cemaat aslında tam da yurttaşlığın bu totalitarizmine karşı demokratik bir güç olarak devreye giriyor. Cemaat kimliği yurttaşlığın dayatmış olduğu kimliğe karşı, beni o totaliterizmden çıkaran bir şey olarak rol oynuyor. Benim başka bir dayanışma arıyor olamam, annelerimden, babalarımından öğrendiğim değerleri devreye soktuğum o kültür demek ki böyle bir şey arıyor. Olay orada bitmiyor yalnız. Cemaat bireyler bazında düşündüğü zaman belki de çok benzer bir şey yapıyor aslında. Cemaat de aslında hakim olduğu kitle üzerinde aynı totaliter işlevi görüyor belki de. İnsanları bütün o çevrenin tehlikelerine karşı, içeriği aynı homojen tutmaya çalışan bir yapı belki de cemaat. O zaman benim kendimi korumak için kurmuş olduğum her cemaat kimliği aslında içinde birtakım totaliter yapı içeren bir şeyler taşıyor demektir.

Orada işte 3. şeye geliyoruz. Ama olay orada bitmiyor. Çünkü modernin yaratmış olduğu birtakım insanlar var. Bireyler de galiba bu cemaatin o totaliteritesine karşı koyma gücü taşıyan insanlar. Birey zaten modernin arzu ettiği bir şey. Totalitarizm içinde birey de yaratıldı çünkü. Hayatta kalabilmek için birtakım mücadelelerle kendimi donatmış haldeyim. O zaman totalitarizme karşı birey diye de bir potansiyel var. Demek ki aslında yurttaşlık denen şey bitmedi aslında. Yurttaşlık cemaatin bittiğini iddia etmişti, cemaat de bitmedi aslında. Yurttaşlık modernlik vasıtasıyla bireyin yaratılacağını öngörmüştü, yaratıldı birey ama öngörülen bir birey olmadı. Sonuna kadar "vatanım, milletim dilim, imanım, bölgem" diyen bir birey oldu. Kendi

içinde gidip gelen, bütün bu özellikleri içinde barındıran birtakım insan türlerinden bahsediyoruz biz. Bir tarafımızla gayet klasik moderniz aslında, bir tarafımızla gelenekseliz -eski anlamıyla değil ama. Çoban zamanında değiliz artık, o zamana geri dönüş mümkün değil. Bunu en fazla bayrağı yükseltmiş hareketler için İslami hareket için bile söylemek mümkün değil. Hz. Peygamber'in sünnetine dönelim diyen bir hareket bile aslında hiçbir zaman böyle mutlak bir cemaat hareketi değil. Çünkü bu hareketin içinde de Kapitalist Müslümanlar, Bireyci Müslümanlar, Çevreci Müslümanlar, Mazlum-Der gibi insan hakları için mücadele eden Müslümanlar, Kürt Müslümanlar var. Mazlum- Der ve MÜSİAD, ikisi de İslami Hareketin içinden çıkmış. MÜSİAD'a üye olan işyerlerinde şöyle laflar ediliyordu: "Kardeşim hepimiz Müslüman'ız, ne kalkıp grev yapıyorsunuz, parayı kazandığımız zaman paylaşıyoruz zaten" demeye başladı Hak-İş gibi bazı sendikalar. İşçilerde dedi ki: "Müslümanlık diye diye sen beni sömürüyorsun kardeşim". Demek ki cemaat var hala bir yerde, hepimiz Müslümanız, kendimizi cemaate ait hissediyoruz. Filistin'de Lübnan'da Müslümanların kafasına bomba yağdığı zaman canımız yanıyor. Ama sonuç olarak hepimiz aynı cemaati aynı şekilde paylaşmıyoruz. Bizi tahakküm eden kimlikler söz konusu olmuş olmasına rağmen aslında bizim kimliklerimiz hareket halinde olan kimlikler. Belki de kimlik diye bir şey yok aslında. Sürekli hareket halinde olan bir şey var. Bugün Türklük tanımını düşünün örneğin. Hangisi Türk? Ziya Gökalp örneğin. Ne diyor? "Bir ülke ki camilerinde Türkçe ezan okunur..." Ziya Gökalp bugünkü Türkçülüğün en önemli referanslarından biri ama öyle bir şey yok. Bugün biz Türklüğümüzü Arapça ezan gibi şeylerle düşünmüyoruz. Müslümanlığımız Türklüğümüzle gayet içiçe geçmiş bir şey. Müslümanlıkla iç içe geçmiş Türklük içinde Orta Asya hikâyelerinin olduğu şeyler var. Hiçbir tanımımız sabit değil. Feminist İslamcılık diye bir şey örneğin. Bundan herhalde 15–20 yıl önce böyle bir şey paradokstu, çelişkiliydi ama bugün çok normal şeyler bunlar. Çünkü ben kadın olarak ben memlekette eziliyorum. Abim, babam, kayınpederim, erkek kardeşim hatta oğlum tarafından namus cinayetine kurban ediliyorum, dayak yıyorum, iş yerlerinde en düşük ücretle çalışıyorum. Hem çalışıyorum, hem eve gelip yemek yapıyorum, çocuklara bakıyorum vs. Bu yapı içinde ben eziliyorum. Ama aynı zamanda laik toplum içinde Müslüman olarak da 2. sınıf vatandaş muamelesi görüyorum. O zaman ne yapacağım? Bir tarafta Müslüman olarak laikliğe karşı mücadele edeceğim, bir tarafta da erkeklere karşı. Hayır, ben hem İslamcıyım, hem feministim o zaman. O iki aynı bedenimde, aklımda bütünleştiriyorum. İnancım, irrasyonelliği tanıdığı olan-

Allah'a inanıyorum ama bunu hiçbir zaman ispat edemeyeceğim kimseye. Örneğin Nurculuk ekolü içinde değilseniz böyle ispatlarla uğraşmazsınız. İnancımı, irrasyonel olan dünyamı alıyorum, toplumsal cinsiyet ilişkim olan bir olayla birlikte yaşamaya başlıyorum. Akıl ve kalp ayrılmıştı ya, aslında galiba bu tür operasyonlarla yeniden bir araya geliyorlar ya da en azından yeniden bir araya getirmeye çalışıyoruz. Çünkü biz sadece ne bireyiz, ne cemaatiz, ne yurttaşız. Aynı anda hepsi birdeniz. Hem Türküz, Türkiye'de yaşıyoruz, ama bu Türklüğü oldukça farklı şekillerde yorumluyoruz. Hem birtakım cemaatlerimiz var hem de kendi kişisel hikâyelerimi yaşamış olduğum başka gerçeklikler var. Bunların hiçbirisi kolay kolay ayrı daireler halinde yaşayamaz hale geliyorlar. O zaman milliyetçilik diye bir şey düşündüğümüz zaman kolay anlaşılabilir bir şeyler bulmak mümkün. Milliyetçilik gayet modern bir kavramdı. 18–19. yüzyılda ortaya çıkmış bir kavramdı. Bugün çok daha dar birtakım şeyler tanımladığımız bir şey haline geldi. Türklüğümüz tanımlarken Ermenileri dışarıda bırakıyoruz mesela. CHP'li milletvekilleri mecliste “biz” ve “ onlar” diyor. Onlar kim diyorsun “Ermeniler” diyor. CHP bile ki Türkiye'nin kurucusu olan, en seküler olarak bilinen partinin içindeki bir söylem bile cemaatçi bir söylem. CHP de sonuç olarak akıl ve duyguyu içinde birleştiren bir zihniyete sahip ya da içindeki milletvekilleri.

Katılımcı: Yurttaş, cemaat ve birey kimliklerini sanki dönemsel şekilde ifade ettik, onlara bir sıfat yakıştırarak bahsettik. Yurttaş modernliğe tekabül ediyor, cemaat gelenekselliğe. Bireyden hiç bahsetmedik. Bireyin sıfatı nedir? Postmodernizm mi bunun karşılığı?

F. Kentel: Evet, bir tanesi geleneksel topluma, bir tanesi modern topluma tekabül ediyor diyerek bırakabiliriz. Birey de aslında bu modern toplumun bir ürünü diyebiliriz. Ama şu anda benim demeye çalıştığım şöyle bir şey var: Bu fark zaten artık sadece geleneksel topluma ait bir şey değil. Modern toplum aslında bu cemaati geleneksel topluma ait bir şey diye öğretti. O demişti ki, bireydir aslolan. “Sendikana derneğine üye ol, git hakkını savun, bu toplum buna izin verir.” Yurttaş ortaya koyup, cemaat ve birey deseydik, “yani yurttaş bunu (cemaat) yok ediyor, bunu (birey) kuruyor” deseydik daha iyi olurdu ama şimdi diyoruz ki bireyin içine cemaat giriyor vs. birey kategorisel olarak cemaatleşmiş bir birey oluyor belki. Evet, bireyin şu anki hali postmodern topluma tekabül ediyor galiba. Atomize olmuş, sadece çıkar bazlı rasyonel biçimde düşünen bireyden bahsetmek söz konusu değil. Örneğin New York

Manhattan'da bankadan borsadan çıkan siyah takım elbiseli adam işinden çıkıyor bara gitmeden önce köşedeki meditasyon merkezine gidiyor vs.

Yurttaş, cemaat, birey meselesini biraz daha somuta getirebilmek için şöyle bir örnek verebiliriz. Türkiye'den hareket ederek verilebilir bu örnek. Varsayalım ki 1923'ten önce bir şey yoktu (bir şey yokmuş gibi davranıldı da.) 1905 Jön Türklerle başlamış ama, 1923'le birlikte en net şekline bürünmüş olan yurttaşlık mekanizmasını düşündüğümüz zaman bu bir şey öğretti topluma. Yurttaşlık bilgisi, tarih, coğrafya kitapları, gelişme, kalkınma.. Buradan yurttaşlıktan çıkarak bir kimlik inşa edildi. Bu sancısız, problemsiz olmadı. Şapka devrimi, kılık kıyafet reformunu düşündüğünüz zaman örneğin; ona karşı direnişler, Menemen'ler, Kastamonu'lar, Şeyh Sait isyanları, Dersim'ler .. Bunlar sadece dinsel içerikli değildi. Aşiret, din, Kürtlük, dil, bölge, bir sürü şeyi aynı anda içeren, cemaatten kaynaklanan direnişler oldu. Mesela İsmet Özel'in Demirkaşık yazısındaki örnek: İnsanlar demir kaşıkla yemek yemeyi reddettiler, tramvaya binmeyi, kızlarını okula göndermeyi reddettiler. Nerede yaşadılar? Empoze edilmeye çalışan yurttaşlık, modern bir ulus fikrine karşı insanlar kendi kurdukları dünyayı bir direniş alanı olarak kullandılar. Kendi kimliklerini bir direniş üzerinde kurdular. Ama aynı zamanda müslüman feministler, işadamları müslümanlar, sendikacı müslümanlar, Hak-İş'ler, MÜSİAD'lar dediğimiz zaman da bu cemaate karşı da birtakım direnişler görmek de mümkün. Yani müslüman bireylerden artık bahsedebiliyorsak, üniversiteye başörtüyle gelmek isteyen kız öğrencilerden bahsedebiliyorsak örneğin; demek ki bütün bu yurttaşlık - cemaatlik - bireysellik anlayışı içinde olağanüstü çatışmacı bir ilişki var aslında. Hepsi birbirine karşı kendini korumaya çalışıyor. Yurttaşlık ta kendisini cemaate korumaya çalışıyor. Yurttaşlığın kendisi de cemaat haline geliyor, birtakım semboller taşıyor. Yani bir yandan tüm ulusu kapsayan ikonlardan söz ederken, islamcı hareketin yükseldiği zamanlarda arabaların arkasında Atatürk resimleri, laiklikle ilgili çıkartmalar olurdu. Her ne kadar hepimiz tarafından duygusal olarak içselleştirilmiş ne olursa olsun öyle bir cemaat var ki; laik, seküler bir cemaatten de bahsetmek mümkün örneğin. Artık bunlar arasında hiyerarşik bir şey çok fazla kalmamış durumda. Bunlar kendilerini diğerleriyle eşit olarak gören insanlık halleri aslında. En önemli unsurlardan bir tanesi; Norbert Elias'ın bize öğrettiği bir şey var: civilizing process, medenleştirmeye prosesi içinde

“utanma” denen bir şey var aslında. Doğrudan insanların psikolojisine hitap eden bir boyut, tam da utanma boyutu. Öyle bir şekilde kendi doğruluğunuzu anlatacaksınız ki; bu doğruluğun, olma halinin dışındaki haller utanılması gereken haller olacak. Kalkınmamışsanız, fakirseniz, dil bilmiyorsanız.. Utanılacak bir şey yapıyorsunuz. Buna devam edin. Geleneksel kıyafetlerinizle sokağa çıkmanız da utanılacak bir şeydir. Bu konuda kişisel bir hikâyem vardır. 5–10 sene önce bunu anlatmaya utanırdım örneğin. Mezun olduğumda diploma töreni olacaktı Galatasaray’ın Kuruçeşme’deki adasında. Orası süper sofistike, snob bir yer. Galatasaray Lisesi gibi bir yer orası. Ben diploma törenine sadece babamla gittim. Bir arkadaşımınla beraberdik. Anneler babalar beraber fotoğraf çekineceğiz. Annem başörtülü olduğu için gelmemişti. Annemin başörtülü olarak oraya gelmesi çok da tahayyül edebileceğimiz bir şey değildi. Oraya gelirse ben başörtüsüz bir dünyaya başörtülü annemi getirerek; ne kadar az gelişmiş, geri kalmış bir dünyadan olduğumu gösterecektim arkadaşlarıma. Böyle bir şeye tahammül edemezdim. Babam da itiraz etmedi. Dolayısıyla modernlik bize utanmayı öğreten bir şey. Bunu artıralım: Kadın olmaktan, aksanlı konuşuyor olmaktan, eşcinsel olmaktan utanmak... Bu sadece basit sosyolojik olarak halkın entegrasyonu hikâyesi değil. Belki psikolojik, psikanalitik dalları ilgilendirecek bir alan içinde aslında dolaşıyoruz. Eğer şimdi ben Kürt olduğumu, eşcinsel olduğumu annemin başörtülü olduğunu, müslüman olduğumu göğsümü gere gere söylüyorsam demek ki yurttaşlığın öğrettiği utanma meselesi kırılmış demektir. Kriz de burada başlıyor. Buradan post modern şu duruma geçip “risk toplumu” ve “refleksif modernite” kavramlarını biraz açarak anlatabilirim. Modern toplumla birlikte biz her şeyim ölçülebilir, bilinebilir, hesaplanabilir olduğunu öğrendik aynı zamanda. Riskler de hesaplanabilirdi. İnşaat yapıyorsanız şu kadar demir, bu kadar çimento koyarsanız yıkılmaz. İstatistik diye bir şey çıkıyor. Her şeyi hesaplayıp benim riskimi karşılayacak bir şey çıkarıyor. Öyle bir zamana geldik ki bu riskler hesaplanabilir riskler olmaktan çıktı. Bunların en iyi örneği çevre, Bergama, Çernobil.. Adam orada nükleer santral yapıyor, santral patlıyor. Benim buğdayıma, bitkime, çayıma radyasyon bulaşıyor, oradan kanser çıkıyor. Herkes ucuza et yesin biz de para kazanalım diye hayvana bitki yerine, yememesi gereken proteinli bir şey yediriyorsunuz. O şeyin döngüsünü bozuyorsun. Buradan hiç hesaplanmamış bir şey daha çıkıyor: Deli dana ile uğraşıyorsunuz. Aids diye bir şey çıkıyor, kan bankası kuruyorsunuz kaza risklerinde kullanılmak üzere, trafik kazasında yaralanan birine aidsli kan veriyorsunuz. Bu yaşadığımız risk sadece deterjan, çevre, santral gibi

riskler değil. Kültürel anlamda da karşınıza çıkan bir şey. Şimdi biz modern toplum olarak her şeyi üst düzeye çekip riskleri önlemeye çalışırken, aslında tam da bizzat modern bir toplumun üretmiş olduğu bütün yeni kültürel ifadelerin kendisi risk oluşturmaya başlıyor. Eğer modernliğin öğrettiği anlamda utanma duygusu ortadan kalktıysa o zaman benim Müslümanlığım o modern toplum için bir risktir. Ama aynı zamanda müslüman ben olarak o modern toplumun laiklik vs. bütün işaretleri benim için risktir. Avrupa Birliği'ne giriyoruz, Türk halkına soruyorsun iş bulacaksak tabii girelim diyorlar % 70 ama kültürel değerler erozyona uğrar deyince çok emin değilim diyor örneğin. Ben oraya (Avrupa Birliği'ne) doğru hareket edince risklerim artıyor. Benim cemaatlerim, kimliklerim bu riskler içinde oluşan bir şey. O zaman cemaate geri dönüş denen şey cemaate geri dönüş değil aslında. Tam da şimdiki zaman içinde bir cemaat üretimi. Bu cemaat aslında çok daha karmaşık, hareket halinde olan, ulusun da cemaatleştiği, milliyetçilik fikrinin de cemaate tekabül ettiği bir durum söz konusu. Buradan çıkarak şuraya varabiliriz: Bu madalyonun belki de negatif, karamsar yüzü: Her taraf tehlike dolu. Bu tehlikelerin dile gelişinin en iyi örneği George Bush'tur ya da şu anki Amerikan Neo-con'lardır herhalde. Bu risk meselesini öyle fütursuzca kullanıyorlar ki.. İslamcı birtakım teröristler var, giderim bombalarım ya da İsrail, orada Hizbullah mı var? O zaman giderim tüm mahalleyi, şehri bombalarım, riski ortadan kaldırıyorum. Dolayısıyla gayet metaforik bir tarafıyla gerçek anlamda riskin hayatımızın her tarafında olduğunu görüyoruz. Kürtlerden, esrarkeşten, eşcinselden, bölücülerden, çingenelerden, solculardan.. korkup duruyoruz. Herkes herkesten korkuyor. Bu kadar sıradan bir lafı bilerek söylüyorum. Yakın zamanda bitirmiş olduğum milliyetçilik araştırmasına dayanarak söylüyorum. Aleviler Sünnilerden; Sünniler Alevilerden... Herkes herkesten korkuyor. Bunlar madalyonun bir yüzü. Madalyonun öteki yüzü de refleksivite düşünömsellik diye çevrilen bir tür karşılıklı etkileşim, karşılıklı akışkanlık, besleme, yansımalar.. Refleksif toplum içine kapanmak, kendimizi korumak için birtakım şeyler yaratmamıza neden oluyorsa da; aynı şekilde bu hal bize olağanüstü demokratik bir potansiyel de veriyor aslında. Biz biliyoruz ki bu yapı içinde hiçbir doğru bize empoze edilemez. Modernin bahsettiğimiz iktidarını kurması artık kolay değil. Çünkü bu yeni zamanlarda benim subjektivitem yani öznelliğim giderek daha da ön plana çıkıyor. Hiçbir bilgi bana nesnel bilgi olarak anlatılamıyor. Bergama köylülerine bakın işte. Bergama küçük bir köy orada, altın istemiyoruz diyorlar, çevremizin kirlenmesini istemiyoruz diyorlar. Gâvurların buraya gelip maden işletmesini istemiyoruz diyorlar.

Yıldız Teknik'te, İTÜ'de bilirkişi raporu hazırlanıyor. Bir üniversite diyor ki siyanür çevreye çok zararlı, altın madeni işletilmesin diyor. Diğer üniversite diyor ki bütün dünyada yapılan bir şeydir, siyanür önlem alınırsa kullanılabilir. İki tane bilirkişi var en azından. Bergamalılar da bilirkişi o zaman yani. Bergamalıların ürettiği bilgi geri kalmış, köylü, utanılacak bilgi değil. Bu riskleri hissederek demokratik bir talep meydana getiriyor. Dünyadaki okumuş yazmış çevrecilerle aynı şeyi istiyor aslında. Onlar da benzer bir platformda dilleniyorlar. O zaman Türkiye'deki milliyetçiler de aynı şekilde dilleniyorlar. O milliyetçiler de bütün bu korkularını başka şekilde anlatmaya çalışıyorlar. Bu subjektiviteden illa ki doğru, yeni bir bilgi çıkıyor diye bir şey yok. Bu subjektiviteler sadece bugüne kadar görülmemiş bir şeyleri ortaya çıkarıyorlar. Korkuları, güvensizlikleri, adam yerine konma isteğini, çevresiyle uyumu gibi birtakım şeyleri anlatıyor yeni birtakım cemaatçilikler. Şöyle bir şey söylemek mümkün: Yeni zamanlarda tehlikelerle yaşarken bir taraftan da potansiyeller artıyor demektir. Son aşamada bizim bu riskler karşısında öğrendiklerimiz ve öğrenmekte olduklarımız birtakım söylemler, kurgular belki. Kimlik denen şey dönüşe dönüşe, itişe kakışa, iç içe geçe geçe oluyor. Nasıl bir zamanlar Osmanlı bir imparatorluktu ve kurguydu; sonra ulus devlet çıktı o bir kurgu getirdi, arada tabii Müslümanlık kurgusundan geçtik, Türklük kurgusundan geçtik. Bütün bu kurgular bir önceki dönemi utandıran kurgular. Michel de Certeau adlı Fransız sosyolog, ilahiyatçının ettiği bir laf var: Ona göre insanların yaşamış olduğu toplumsal ilişkilerde iki tane kavram önemli: Bir tanesi strateji, diğeri taktikler. Strateje derken Althusser'in ideolojisine, Foucault'nun söylemine tekabül edecek bir kavram. Strateji aslında bir kontrol, bir sınır tanımlama yeri strateji. Yani ötekini ve berikini tanımlama, onun içindeki uyumsuzları ötekileştirme kapasitesine sahip ve bunun için elinde çok fazla olanak olan - silah, ideoloji, bilgi, kelimeler, ikna, gazeteler, televizyon, ordular....- Daha dar bir anlamda fabrikanın stratejisinden de söz edilebilir, patronlar var, üretim teknikleri pazarlama stratejileri, pazar var, müşteriler var, reklam veriyorsunuz, oradaki kültürel kodlar ile hareket ediyorsunuz. Savaş terimleri içeren örneğin Eti reklamında strateji bizimle konuşuyor, bize hiçbir zaman yabancı bir şey değil. Her ne kadar bizi en merkeze almasa da bizi bu şekilde kontrol ediyor, yönlendiriyor, malı satmaya çalışıyor. CHP'li milletvekilinin "biz" "onlar" demesi de böyle bir şey. Peki biz ne yapıyoruz? CHP karşısında, ETİ karşısında yurttaşlık kitapları karşısında, reklamlar karşısında, darbeler karşısında?

Bizim silahımız, yani sıradan vatandaşın silahı da taktikler. Biz aslında gündelik hayatta strateji- taktik ilişkisi içinde var oluyoruz. Taktikler ne demek? Biz sıradan insanların taktiklerle ilişkisi zaman üzerinden. Stratejide yer, taktiklerde zaman söz konusu. Biz sıradan insanlar olarak biz bunların içinde yorum yapıyoruz. Biz bunlara, gelen mesaja göre cevap veriyoruz. Biz stratejinin altında yaşamaya çalışıyoruz. Biz stratejiyi yorumluyoruz. Benim yaşadığım şeyin illa ki amaçladığı bir şey olmak zorunda değil. Strateji bana Türk olmak budur diyor. Ben ne yapıyorum? Ona verdiğim anlam bambaşka, içini bambaşka şeylerle dolduruyorum onun. Ben bu stratejinin içinde bu taktiklerle var olmaya çalışıyorum. Tepki de veriyorum ama bu tepki illa ki tepki vereceğim diye verilen bir şey değil. Hasta olmak örneğin, bu da bir taktiktir. Lisede okula gitmemek için tebeşir yutup ateş yükseltmekten bahsetmiyorum. Sadece vücudum hasta oluyor ve bir şey benden içeri geçmiyor. Bir şekilde kontrol edemediğim denetleyemediğim, hikayelerim, hafızam, mimiklerim, el kol hareketlerim, davranışlarım, konuşma biçimlerim, “selamün aleyküm” demelerim var. Ben o girdiğim bakkalda selamün aleyküm deyince başka tür bir ilişki kurduğumu biliyorum. Vücudum o bakkal girdiğimde ne demem gerektiğini biliyor. Bütün o vücuduma, derime, kemiğime yapışmış olan şeyler birtakım taktikler. Şöyle bir şöyleyeyim: Ben gündelik hayat dediğimde şimoiki hayat değil bu, yüz yıllarca süren bir hayat bu. Burada kurgu olsa ne yazar olmasa ne yazar? Birtakım şeyler benim karşıma kurgu diye çıksa, bu kadar güçlü, yoğun, hesaplanamayacak kadar karmaşık, katman katman bellek olan bir şeyin içinde sizin yapacağınız strateji ancak ve ancak geçici bir etkiye sahip. Ben her zaman annemden babamdan sokaklardan gelip elle tutulabilir ya da tutulamayan taktiklerle birlikte stratejiyi yorumluyorum. Türklüğü, bayrağı, Avrupa Birliği’ni, namazı yorumluyorum.... İnsanların birbirleriyle ilişki kurmak için envai çeşit yollar geliştirdiği bir gündelik hayat belki de sadece gündelik hayatın kendisi içinde, tüm bu kimlik stratejilerine karşı belki de bir tür bu kimlikleri çarpıtan, yorumlayan, yamultan belki de taktiklerdir. Belki de taktikler zayıfların silahıdır.

Demek ki, bizim gündelik hayatımızdaki zenginlik bizzat aslında bu kimliklerin, kültürlerin ne kadar kırılğan olduğunu, ama bu stratejilerin, kimliklerin bu taktiklere ne kadar ihtiyacı olduğunu da gösteriyor. Sivil toplumcu olarak faaliyet göstermek dediğimiz zaman bu projeyi biz yaptık, oldu diye bir şey değil.

Katılımcı: Stratejinin geçici tepki yaratması konusunu biraz daha açabilir misiniz? Varsayalım ki kurgu var, bunun geçiciliğini nasıl bilebiliriz?

F. Kentel: Örneğin kalkınma açısından baktığınız zaman bir strateji var. Norbert Elias'ın söylediği modern insan (aslında modern erkek). Beyaz, üretken, sivil, erkek, heteroseksüel, askerliğini yapan, çocuk yapan.. Bu bir model sonuçta, bir kurgu. Bu bir strateji. Türkiye'deki Beyaz Türk buna tekabül ediyor herhalde. Buna karşı neler cevap verdi? Neler oldu dediğimizde taktikler dünyası karşımıza çıkıyor. Taktikleri vasıtasıyla bu stratejiler dünyasına karşı direniliyor. Fransız köylüsü örneğin Fransız aristokrasisine karşı direniyor, Türkiye de işte örneğin kentleşme hareketi içinde köyden kente göç eden insanlar bunun cevaplarını verdiler. Bunun en güzel örnekleri arabesk, İslami hareket, Kürtler.. Bunların her birinin altında başka bir kategori var. Örneğin Arap müziği yasaklanmış, Polis radyosu dinlemişiz. Sonunda Orhan Gencebay çıkmış, ne diyor? "Batsın bu dünya" diyor "Feryada gücüm yok, feryatsız duy beni" diyor. Bütün bunlar var olma savaşı. Bunlar İstanbul'un gecekondualarında oluyor. Son bir örnek: Hiçbir şey bodoslamadan olmuyor, bodoslamayla karşı karşıya geldiğiniz zaman bir strateji diğerini dışarı atıyor. PKK bunun en önemli örneklerinden biridir "Senin ordun varsa benim de ordum var." dediği zaman savaş haline geçiliyor. Taktik ortadan kalıyor, iki strateji karşı karşıya geliyor. Örneğin Türkiye'deki Demokrat Parti Hareketi'ne bakın. Bu tipik bir taktikler bütünüdür aslında. Modernleşmeci merkezi Türk devletine karşı Menderes'in söylemi, yükselmekte olan yeni kapitalist sınıflar, birtakım Müslüman eğilimli insanlar Demokrat Parti'yi bir tür şey olarak kullandılar ama ne oldu? 60 darbesi oldu, bu insanların önü kesildi. Bu insanlar ne olacaklar? Bitti mi? Hayır bitmedi. Bu başka bir şeye dönüştü 70'lerde örneğin birtakım sol harekete dönüştü. Demokrat Parti ne alaka, sol ne alaka? Yüzde yüz doğrulanacak bir şey değil ama belki de benim toplumsal hareket genlerimde Demokrat Parti diye bir şey var aslında. Ben sol hareket olarak ortaya çıkarken Demokrat Parti'nin tabanına benzer bir direnişi belki de hissediyorum ben. Ya da var oluşumla Demokrat Partiyi simgeliyorum. Ortalıkta dolanan dili kullanıyorum. Menderes ve Celal Bayar da aynı dili kullanmadılar mı? Ezanı Türkçe'den Arapça'ya geçirdiler örneğin. Ama Atatürk'ü koruma kanunu Menderes zamanında çıktı. Sonra 70'ler sol, sağ, ülkücülük gibi birtakım şeyler oldu. 80'de bir daha darbe oldu, İslamcılık çıktı. Bütün bunların hepsi bitti mi o insanlar?

Hayır, mahallelere gidin insanların hikâyeleri var. 28 Şubat darbesiyle o İslamcı hareket de törpüledi. Ne oldu o İslamcılar? Bu adamlar seçimleri götürüyorlardı, yok mu oldu bu insanlar? Şimdi milliyetçilik diye bir hareket çıktı. Benim taktiklerim, yaşadığım hikayeler silinmiyor. Sadece benim taktiklerim o stratejilere karşı duruyor.

Katılımcı: Sizce biz taktikleri bir araya getirerek farklı bir strateji mi yaratmaya mı çalışıyoruz?

F. Kentel: Başka bir örnek vereyim. Mesela 1968 . 1968'de ne oldu? Yine Michel de Certeau'ya dayanarak söylersem, 1968 gençliği kabaca 1940'lı yıllardan beri savaştan sonra ortaya çıkan keynezyen politikalar, refah toplumu modeli, yeniden dağıtımı daha sosyal demokrat politikalarla sağlayan bir tür korumacı devletti. Refah devletiydi, sosyal devletti, hukuk devleti de güçlendi, sendikalar vs. 68'ler ne yaptılar? Bu rahatlıkta niye sokaklara indiler, slogan attılar "Feminizim, cinsel özgürlük..." diye, üniversiteleri işgal ettiler, hocaları istemiyoruz diye.. olabildiğine dağınık, homojen olmayan bir hareket olarak ortaya çıktı. Michel de Certeau diyor ki bütün o kalabalıkların altında Paris göklerinde farklı bir anlam vardı diyor. Her biri başka bir şey söylüyordu, fakat bütün bu söylenen şeyler bütün bir anlam yaratıyordu. İnsanları homojenize, rasyonel yollara sokan, atomize edip, yabancılaştıran dünyaya karşı bir isyandı aslında bu. Bu taktiklerin bir tanesi doğru diye bir şey yok, bu taktiklerden strateji oluşuyor diye bir şey yok. Bu taktiklerin bizzat var olması var olan stratejinin içinde stratejiyi ele geçirmek gibi bir şey. Sözü ele geçiriyorsunuz. Bu, stratejiyi ele geçirmek demek. Bütün başarılı toplumsal hareketler sadece sarayı falan değil söylemi ele geçiriyor. O zaman taktikler diye düşündüğümüz şey sivil toplum bağlamında düşündüğümüz zaman var olan sesle ilgili olmak gibi bir şey var olan sesin dışına düşmeden, var olan sesin içinde bir yerde konuşmayı dönüştürmeyi içeren bir şey.

Katılımcı: Türkiye'de pek çok karşı duruşlar meydana geliyor. Ama bu karşı duruşlar Türkiye'nin çevre politikasını etkileyemiyor. Ne yapmalılar ki bunu etkilesinler?

F.Kentel: Bu strateji ve taktiklerin altında saklanan bir hikâye daha var aslında. Strateji teorinin alanı aslında. Taktikler ise pratikin alanı. Strateji bize doğruların gösteriyor. Model, yol budur diyor. Pratikler ise yaşanıyor sadece. Bir yemek kitabı

vardır, bir de kendi yemek yapma biçiminiz vardır. Modern mimari için de benzer bir şey söylenebilir. Modern mimari bize güzel binalar, yapılar sunar vs. Türkiye'ye bakın işte herkes aynı binayı yapıyor işte köşeli köşeli... Bunlar bizim pratiklerimiz içinde ortaya çıkan bir şey. Biz bunların doğru olmadığını biliyoruz. Depreme dayanıklı olmayacağını.... Benim bugünkü var olan koşullarım içinde ben böyle bir şey öğretiyorum. Bir de bina stratejisi de böyle, ona benzemeye çalışıyorum. Gerçek bilgi denen şey hiçbir zaman elle tutulamayacak olsa da bu teoride değil. Bilgi denilen şey bu ikisinin arasında birşey. Bizim teori ile pratik arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortadan kaldırmamız lazım. Teorinin mütevazılaşması lazım demek ki. İkinci bir hikaye daha var. Demiştik ya modern toplum beni özne haline getiriyor ve aslında bütün doğaya hakim ediyor, ben doğanın öznesi oluyorum. Ben özneyim, diğer herkes nesne. Demek ki bu modernlikle birlikte oturmuş olduğum bu özne yerinden de vazgeçmem lazım demek ki. Özne - nesne ilişkisinden çok, özne - özne ilişkisini düşünmek gerekiyor. Burada kullanabileceğimiz kavram "Intersubjektivite" öznelarasılık.. Farklı öznelerden ortaya çıkmış bir bilgidir. Bilgi bir tür kolektif bir şeydir. Ben sosyolog olarak anket yaparken kendimin de bir nesne olabileceğini düşünmeliyim. Örneğin sivil toplum kuruluşu olarak yapmak istediklerimiz var. Ben HyD (Helsinki Yurttaşlar Derneği) üyesiyim örneğin biz habire projeler yapıyoruz ama biraz biz bize yapıyoruz bunları, bizim problemimiz bu. Öyle bir konumdayız ki; belli bir bilgiye sahibiz ve o bilgiyi satmaya çalıştığımız insanlar var. Belki de böyle değil bu. Bilgiyi satmaya çalıştığım insanlarla daha eşit bir düzeye geçmem gerekiyor. Oradan bana bilgi girmesine izin vermem gerekiyor. Benim bilgimin oradan gelecek pratiklerle gelişmesi gerekiyor. Pierre-Andr e Taguieff şöyle diyor: "Biz modernlikle beraber dogmatik rasyonelliği öğrendik aslında." Rasyonel olan olmayanı gel bana akıllı ol diyor. Böyle bir şey mümkün mü aslında? Rasyonel bir şeyin, irrasyonel mutlak bir şeyi yutup ele geçirmesi mümkün mü? İrrasyonel olan inanıyorum diyor sadece. Sen ona kalkıp şu nedenler, bu nedenlerle inanmana gerek yok diyorsun. Senin dogmatik inancın bana saldırdıkça gel değiştir diye, benim irrasyonel inancım tutku haline dönüşüyor. Sen çevre politikaları gibi rasyonel şeylerle uğraşıyorsun, o diyorki bu benim inancım, ya da tutkularıyla uğraşıyor. Ya da kardeşim ben açım diye biri ne çevre politikası. . Bu dogmatik rasyonalitede "problematik rasyonaliteden" bahsediliyor. Sorunsallaşmış rasyonellik, ötekini de içine alan, kendinden menkul bir rasyonalite değil. Çevre meselesinde de galiba biz birtakım dernekler önce biz doğruya sahip olan insanlar değiliz diye düşünerek başlamak gerekiyor. Belki de

nce ilişki kurmaya çalıştığımız insanların söylediklerini bizim problematiğimizin içine sokmamız gerekiyor. Toplumda misyon yüklenmiŐ, aydınlanmıŐ, bilini vatandaş pozisyonumuzun aslında modernizmin yurttaŐlıĐından izler taŐıdığını öncelikle görmemiz gerekiyor.